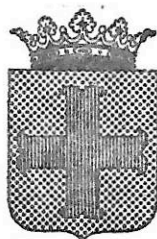

BIJDRAGEN TOT
DE GESCHIEDENIS VAN OEGSTGEEST

door

W.J. van Varik

Deze uitgave verschijnt als jaargang 1972 van RIJNLAND, TIJDSCHRIFT
VOOR SOCIALE GENEALOGIE EN STREEKGESCHIEDENIS VOOR LEIDEN EN OMSTREKEN.

Redactie: Drs. H.A.C.W. van Wijk, A.G. van der Steur, C.W. Delforterie,
Dr. F.P. Koumans.

Redactie-secretariaat: Haagweg 128, Leiden, tel. 01710-30809, postrek.
359374 t.n.v. C.W. Delforterie.

Abonnementen f 8,-- per jaar, buitenland f 9,--.

Losse exemplaren jaargang 1972: f 8,50, excl. verzendkosten.

Deze uitgave is mogelijk door een subsidie en medewerking van de gemeen-
te Oegstgeest.

Foto's: W.J. van Varik.

Fotomontage en druk: Centrum voor bedrijfsorganisatie te 's-Gravenhage.

Typewerk : Gemeente Oegstgeest.

Tekstdruk: Gemeente Oegstgeest.

I N H O U D

Ten geleide	blz.	5
Inleiding	blz.	7
Haaswijk, de geschiedenis van een oude boerderij en een 17e eeuwse Hofstede	blz.	22
De Hoogenboom	blz.	44
De Grunerie	blz.	55
De Olmen	blz.	62
Toorenvelt	blz.	71
De geschiedenis van een voormalige boerderij aan de Rhijngeesterstraatweg	blz.	84
De Roode Leeuw	blz.	90
Een Oegstgeester schoolmeester in de 17e eeuw	blz.	95
Baljuws	blz.	98
Schouten	blz.	99
Schepenen	blz.	101
Secretarissen	blz.	126
Gerechtsboden	blz.	127
Schoolmeesters	blz.	128
Kosters	blz.	130

Ten geleide.

De redactie is bijzonder verheugd dat zij, na het zo succesvolle Katwijk-nummer, thans een speciaal Oegstgeest-nummer van dit genealogisch en streekhistorisch blad kan publiceren. Ook ditmaal is het gehele nummer door één man geschreven; de specialist op het gebied van de Oegstgeester geschiedenis de heer W.J. van Varik.

De heer Van Varik, geboren te Oegstgeest op 3 augustus 1894, werkte vanaf 1914 als kantoorambtenaar bij het postkantoor te Warmond. Eind 1918 werd hij op verzoek overgeplaatst naar het telegraafkantoor Leiden, vervolgens naar het postkantoor. In 1939 begon hij met het verzamelen van gegevens over de postgeschiedenis van Leiden, aanvankelijk in zijn vrije tijd, later, om voortzetting van het onderzoek in het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage mogelijk te maken, in diensttijd. Na een aantal maanden moest hij, wegens personeelsgebrek, zijn taak in Leiden hervatten. In 1942 werd hij als commies PTT te Wassenaar geplaatst, in 1947 weer te Leiden. In 1949 werd hij in de rang van bureauchef bij de Centrale Directie der PTT te 's-Gravenhage geplaatst, waar hij tot het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd in 1959 werkzaam bleef.

De heer Van Varik heeft sindsdien zeker niet stil gezeten. Dank zij enthousiast onderzoek in het Gemeentearchief van Leiden en in het Algemeen Rijksarchief verschenen diverse publicaties van zijn hand, zoals over De Voscuyl, het Rechthuis en Duinzicht in de Leidse Jaarboekjes van 1957 en 1961 en een aantal bijdragen over de historie van Oegstgeest in de Oegstgeester Courant.

Aangevuld met enkele niet eerder gepubliceerde hoofdstukken bleek de heer Van Varik bereid de publicaties verschenen in de Oegstgeester Courant voor ons tijdschrift ter beschikking te stellen.

Wij brengen ten slotte nog gaarne in herinnering dat de belangstelling van de heer Van Varik niet beperkt bleef tot de geschiedenis van Oegstgeest. Hij publiceerde in het Leids Jaarboekje van 1940 de mogelijke situering van het oudste kasteel Teijlingen te Warmond, hetgeen er mede toe geleid heeft dat hier in 1965 door de Rijksdienst voor het oudheidkundig Bodemonderzoek een onderzoek is ingesteld met het bekende goede resultaat. (J.G.N. Renaud, Heer Dirk's Huis van Teylingen te Warmond, Heeren en Buren, Bijdragen tot de geschiedenis van Warmond, Den Haag 1969, blzn. 13-19).

In het Leids Jaarboekje 1943 schreef hij over "De gedaanteverwisseling van het Leidsche Postkantoor" en in dat van 1947 over de historie van de Leidse telegraafdienst.

Mede van zijn hand verschenen in het tijdschrift Heemschut in 1947 en 1948 bijdragen over "Oude boerderijen in de omgeving van Leiden" en "Het huis Oudegein te Jutphaas". In de Nederlandsche Leeuw, het maandblad van het Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde, jaargangen 1948 en 1954, publiceerde hij gegevens over het geslacht van Vari(c)k te Rhenen.

I N L E I D I N G

De vroegste geschiedenis van Oegstgeest is nauw verbonden met de bodemgesteldheid van het landschap, dat in voorhistorische tijden gevormd werd door de Noordzee en de Rijn.

Op de Geologische kaart van Nederland (in kleurendruk) zijn de verschillende grondsoorten duidelijk te onderscheiden, zodat men zich enigszins een beeld kan vormen van de samenstelling van dit landschap en zijn ontstaan.

In de richting zuidwest/noordoost liggen ongeveer evenwijdig aan de kust achter de jongere zeeduinen een tweetal brede zandruggen, de zogenaamde geestgronden. In wezen zijn dit door getijdestromingen en verstuiving ontstane strandwallen, gescheiden door strandvlakten. De uiterst oostelijk gelegen strandwal, de oudste, zou volgens geologen ruim dertig eeuwen vóór onze jaartelling zijn gevormd. Aan de diepe inhammen tussen de uitlopers van deze voormalige strandwal is duidelijk te zien hoever de Rijn bij hoge waterstand moet zijn ingebroken en hoe de rivier in zijn brede stroomgebied het telkens weer door de zee aangevoerde zand oostwaarts moet hebben weggedrukt. Aan dit verschijnsel danken we de V-vorm van de meest oostelijke uitloper van de oudste strandwal.

Het spreekt vanzelf dat de eerste bewoners zich hebben gevestigd op de geestgronden en op de door de Rijn opgeworpen woerden en kleiboorden, die bij de hoogste waterstand droog bleven. De geestgronden van de V-vormige uitloper zouden in voor-Christelijke tijden hebben toebehoord aan een zekere germaan Osger, aan wie Oegstgeest (Osgeresgeist) zijn naam zou hebben ontleend. 1).

Opmerkelijk is echter dat in de oudste oorkonden de naam van ons dorp, in overeenstemming met zijn geografische ligging, voorkomt als Oostgeest, later Oestgeest, hoe ook gespeld. De spelling Oegstgeest, waarin dus de letter g van Osger is "verwerkt", verschijnt pas in archivalia uit de 17e-eeuw. Na de omwenteling van 1795, in de tijd van de Bataafse Republiek, treffen we in ambtelijke bescheiden weer de naam Oestgeest aan, maar in de 19e-eeuw is men weer op de spelling Oegstgeest teruggevallen! En zo is het gebleven.

De naam Osgeresgeist komt voor in een copie van de befaamde goederenlijst van de St. Maartenskerk te Utrecht uit de 10e-eeuw.

Hierin zijn min of meer streeksgewijs de omvangrijke kerkelijke bezittingen op plaatsnaam geklapperd, met opgaaf van het aantal "man-

si" (hoeven met een bepaalde oppervlakte land). Tussen andere plaatsen in de omgeving treffen we "Osgeresgeist" en "Polgest" aan, elk met twee mansi.

We moeten wel bedenken, dat de summiere gegevens in de oorspronkelijke klapper zullen zijn ontleend aan schenkingsoorkonden of andere bewijzen van eigendom en dat de auteur, al was hij nog zo vertrouwd met het eigentijdse schrift, zich kan hebben vergist en Osgeresgeist heeft gelezen in plaats van Osteresgeist, dat al wat meer naar Oostgeest zweemt. Merkwaardig is dat de naam Ostresgeist ook voorkomt in Van Mieris' Beschrijving der Stad Leiden (1770), deel II, blz. 614, met aanhaling van dezelfde bron. In andere afschriften van de Utrechtse lijst komt ook de spelling Ostesgest en zelfs Oresgest voor! Het lijkt me niet onwaarschijnlijk, dat men in de 17e-eeuw de romaneske germaan Osger heeft gecreëerd, ter verklaring van de toch wel zeer twijfelachtige naam Osgeresgeist. (zie ook: Nomina Geografica Neerlandica VI).

Dat de geestgronden in de directe omgeving van Oegstgeest al vroeg bewoond zijn geweest is gebleken bij archeologisch onderzoek door dr. Braat in 1946, die op een toen nog niet geheel afgegraven restant van een uitloper van de oude strandwal in de Elsgeesterpolder, de sporen heeft gevonden van een Bataafse nederzetting uit de 2e-eeuw na Chr. 2). Dergelijke verrassende vondsten kan men in Oegstgeest niet meer verwachten.

Hier zijn de geestgronden in de 17e-eeuw afgegraven ten behoeve van stadsuitbreidingen te Leiden.

Legendarisch begint de kerkelijke geschiedenis van Oegstgeest in de tijd van Willibrord, die kort voor zijn dood - hij stierf in 739 - op een "werf", een verhoging van de oude strandwal, een houten kerkje zou hebben gesticht, op de plaats van de tegenwoordige Groene Kerk. In de 9e-eeuw stond hier een van de oudste aan Willibrord gewijde kerken van Holland, tot in de 14e-eeuw bekend als "de kerk van Kerkwerve".

In een oorkonde uit 1063 komt deze kerk voor als moederkerk van kappellen te Rijnsburg, Warmond, Leimuiden, Rijnsaterwoude en Esselijkerwoude, in bezit van de abdij van Echternach. 3). Bij een ruilvereenkomst in 1156 deed de abt van Echternach afstand van zijn rechten op deze en andere kerken in Holland ten behoeve van graaf Dirk VI, tegen landerijen op Schouwen. 4).

Ruim een eeuw later blijkt het patronaatsrecht van de kerk van Kerk-

verve met tienden aldaar en te Rijnsburg, in het bezit te zijn van heer Dirk van Teylingen te Warmond. Bij oorkonde van 24 december 1258 geeft gravin Aleid van Holland, als voogdes van Floris V, toestemming voor een ruiling, waarbij de abdis van Rijnsburg het patronaatsrecht en tienden verkrijgt en Dirk van Teylingen landerijen van de abdij. 5).

Mogelijk is de kerk die hier in de karolingische tijd aanwezig was, bij invallen van de noormannen verwoest; nadien - gedeeltelijk op oudere grondslagen - in tufsteen herbouwd en in de loop van de 13e-eeuw nog in romaanse stijl in baksteen aanzienlijk vergroot. 6). Kort vóór, of tijdens het beleg van Leiden in 1574 werd de kerk hetzij door Staatse-, hetzij door Spaanse benden in de as gelegd. Het kerkgebouw moet toen grotendeels zijn vernield maar de toren was, althans wat het muurwerk betreft, gespaard gebleven.

Dat deze toren pas in 1450 zou zijn gebouwd is niet aannemelijk. 7). Op de bekende gravure van Rademaker, die de kerk heeft weergegeven in de deplorabele toestand waarin ze $\pm$ 1600 nog zou hebben verkeerd, lijkt de toren zeker romaans. Met zijn spaarvelden, hoeklisenen en kleine rondboogfriezen komt hij overeen met de bovenbouw van de toren van Rijnsburg, daterend van kort na de brand van de abdij in 1196, en met de oude kerktoren van Wassenaar. 8). Ook op afbeeldingen uit de 18e-eeuw zijn deze romaanse stijlkenmerken duidelijk weergegeven. Waarschijnlijk is de bovenste geleding met de galmgaten in de 13e-eeuw opgetrokken van baksteen, ter verhoging van de oudere - eveneens romaanse - toren van tufsteen. Rond 1600 moet de toren weer zijn hersteld en was het westelijk gedeelte tot aan de transepten provisorisch opgebouwd ten dienste van de hervormden. Als eerste predikant wordt genoemd Florentius Marci, afkomstig van Aarlanderveen.

In de jaren 1662/1663 is de kerk herbouwd, waarbij men de nog bruikbare muurresten zal hebben benut. 9). Aan weerszijden van de toren moeten kapellen hebben gestaan. De zuidelijke komt voor op een afbeelding van de kerk in Rhijnlands Fraaiste Gezichten (1732); de fundering daarvan is bij de restauratie in 1955 teruggevonden. Op de tekening van La Fargue uit 1770 is aan de noordzijde van de toren een rechthoekig gebouwtje te zien, dat meer weg heeft van een bergplaats dan van een kapel. De plattegrond op de tekening van Verhees uit 1797 vertoont twee driezijdig gesloten kapellen tegen de zijmuren van het schip, waar de toren is ingebouwd, maar dat klopt niet met de bovengenoemde afbeeldingen. (zie: Leids Jaarb. 1956, afb. 3, na blz 60).

Wel is opmerkelijk dat Verhees op de tekening van de kerk in opstand, zij het dan met verwaarlozing van bouwkundige details, het verschil in steensoort van onder- en bovenbouw van de toren duidelijk laat uitkomen, en dit benadrukt in het bijschrift. "Den Thoorn is van Touf tot aan de galmgaaten".

In 1824 was de toren dermate verzakt dat gevaar voor instorten bestond. Een jaar later moest de bovenste geleding worden afgebroken.

Na veel geharrewar tussen de kerkvoogdij en de burgerlijke gemeente over het eigendomsrecht en de kosten voor herstel, werd de toren bij gebrek aan de nodige geldmiddelen, ingevolge besluit van Koning Willem I in 1830 geheel gesloopt. De westmuur van de kerk, die eveneens bedenkkelijk was verzakt, werd op een dieper aangelegde fundering opnieuw opgetrokken. De zijkapellen waren misschien al eerder verdwenen. 10).

De ambachten Oegstgeest en Poelgeest in 1399 door hertog Albrecht (van Beyeren) verenigd, bestonden al in de 10e-eeuw.

De grenzen van deze ambachten strekten zich uit tot waar de Mare uitmondde bij de samenvloeiing van Oude- en Nieuwe Rijn, waar in de 11e- of 12e-eeuw de Leidse Burcht werd gebouwd.

Leiden als stad bestond toen nog niet.

De aanwezigheid van een kerk in de 9e-eeuw en bezittingen van de St. Maartenskerk te Utrecht, duiden op een voor die tijd reeds tamelijk dichte bevolking. Het is aanlokkelijk te veronderstellen dat deze bevolking zich zou hebben gegroepeerd rond een tweetal karolingische hoven. Hierbij zou gedacht kunnen worden aan het in oorsprong middeleeuws huis Oud-Poelgeest en aan de voormalige Ouden Hof, waar in 1550 nog de "heilige eik" stond, maar te bewijzen is dat niet. 11).

Het ambacht van Oegstgeest was als recht leen van de grafelijkheid van Holland in het bezit van de Leidse burggraven, die het blijkbaar zelf weer in achterleen hadden uitgegeven aan leden van een geslacht dat zich "Van Oestgeest" noemde. Wanneer dit voor de eerste maal heeft plaats gevonden is niet bekend; evenmin weten we tot welk geslacht deze heren van Oestgeest hebben behoord. In oorkonden wordt het leen omschreven als "het goed van Oestgeest"; voor ons wel een erg vaag begrip, maar voor de tijdgenoten voldoende om te weten wat men daarmee bedoelde.

In 1201 bevestigt graaf Dirk VII een schenking van enige goederen en renten, door zijn vader, graaf Floris III, gedaan aan de abdij van

Rhijnsburg. Onder de getuigen komt voor "Willem van Osgest". 12).

In 1221 komt "Theod(ericus) de Ostgest" voor als getuige bij de be-
lening van graaf Willem I met de helft van het goed Schakerlo (bij Tho-
len), door zijn schoonvader hertog Hendrik I van Brabant. 13).

In 1242 schenkt graaf Willem II aan "heer Th(eodericus) van Oistgest"
enig land gelegen tussen Monster en "Stinckenderwale". 14).

Na deze Theodericus volgt weer een Willem van Oestgeest, die vermeld
wordt in oorkonden van 27 oktober 1285 tot 8 december 1312. 15).

Verwantschap met de voorgaanden kan niet worden aangetoond.

Aan de eerste oorkonde, waarin hij optreedt als borg voor de heren
Van Amstel, hangt zijn zegel met de afbeelding van zijn wapen, een vroeg-
gotisch schild, beladen met drie plompebladen (2 : 1) binnen twee cir-
kels met omschrift "S. W LLHI. DE OISGEIST" (sigillum Willhelmi de Ois-
geist; de eerste letter I is weggevallen).

In 1292 treedt "Willaem van Oesgheest" op als borg voor heer Dirk
van Brederode, ridder, aan wie hij verwant blijkt te zijn.

In 1297 sluiten Jutte van Deventer, abdis van Rijnsburg, Hendrik van
Cuyck, burggraaf van Leiden, Jan van Teylingen en Willem van Oestgeest
een verdrag over het onderhoud van de brug van Kerkwerve en de wetering
aldaar.

Voortaan zal dit onderhoud ten laste komen van de abdij van Rijnsburg. 16).

Als getuige in een oorkonde van 1306 komt Willem van Oestgeest nog
voor als "knapen", maar tussen 1306 en 1312 moet hij de ridderslag heb-
ben ontvangen.

Op 8 december 1312 schenken heer Willem van Oestgeest, ridder, met
zijn dochter Kerstine en haar man Jan Utenwaerde, aan het Maria-altaar
in de kerk van Kerkwerve veertig schellingen hollands per jaar, uit de
opbrengst van "onsen vroentijnse" (grondrenten uit bezittingen waarop
herendiensten rustten), gelegen binnen de ambachten van Kerkwerve en
Rijnsburg. 17).

Uit deze oorkonden blijkt dat heer Willem van Oestgeest een aanzien-
lijk en vermogend edelman moet zijn geweest, verwant aan een der voornaam-
ste Hollandse geslachten. Dat hij ambachtsheer was en "het goed van Oest-
geest" in leen hield, valt op te maken uit het verdrag van 1297, waar-
bij zijn leenheer tegenwoordig was en verder uit het geschil dat na zijn
dood ontstond over zijn nalatenschap. Uit de schenking van 1312, waarbij
hij zijn schoonzoon en "haeren Janne van Kerckwerve, minen prochie pape"

verzocht namens hem te zegelen, kan aangenomen worden dat hij te Oestgeest woonde en wel zeer waarschijnlijk op de Ouden-Hof, die - zoals later zal blijken - deel uitmaakte van "het goed van Oestgeest".

Kort na 1312 moet heer Willem van Oestgeest zijn overleden en maakten zijn dochter Kerstine en haar man aanspraak op de nalatenschap, waaronder "het goed van Oestgeest". Het recht op dit goed werd betwist door de Leidse burggraaf Hendrik (van Cuyck). Bij oorkonde van 15 mei 1313 deed graaf Willem III uitspraak over het geschil tussen de burggraaf en diens nicht Kerstine van Oestgeest, in dier voege, dat eerstgenoemde "het goed van Oestgeest" zou behouden en jonkvrouw Kerstine en haar man alle andere leengoederen die heer Willem van Oestgeest had nagelaten.

Jan Utenwaerde kreeg als schadeloosstelling voor het verlies van "het goed van Oestgeest" een jaargeld van twintig pond hollands. Als na de dood van de burggraaf het goed aan de grafelijkheid vervalt zal hierover nader worden beslist.

Dit gebeurde pas in 1339, toen burggraaf Hendrik's zoon Dirk zonder wettige nakomelingen was overleden. Ook Jan Utenwaerde en zijn vrouw waren inmiddels gestorven. Op 9 december 1339 werd hun dochter Willem Mabelie uten Waerde, die zich ook "van Oestgeest" noemde, door graaf Willem IV beleend met "'t goed van Oichsegheest, also groet ende also cleyne alst die Burchgrave het van ons hilt".

Hiertegen verzette zich Philips van Wassenaer, als erfgenaam van zijn oom, burggraaf Dirk. Toen hij in 1340 zelf met het burggraafschap werd beleend moest hij beloven "der joncvrouwe uten Waerde, die Florens wijff van Cralingen was" rustig in het bezit te laten van "het goed van Oestgeest", tot de graaf, na overleg met zijn raadslieden, hierover uitspraak zou hebben gedaan.

Blijkbaar heeft Philips van Wassenaer er meer recht op gehad dan de tegenpartij, want bij oorkonde van 12 januari 1342 maakte de graaf bekend dat "joncvrou Willem Mabelie van Oestgheest, Jans dochter uutten Wairde" hem het goed van Oestgeest heeft opgedragen, zoals zij het van hem als leen had ontvangen. Als schadeloosstelling belooft hij haar en haar nakomelingen "ten rechten liene" vijftig pond hollands per jaar uit de tienden van Waddinxveen, te betalen met Voorschoter - en Valkenburger paardenmarkt.

"Het goed van Oestgeest" zal dus aan Philips van Wassenaer zijn gekomen en vererfd op diens kleinzoon, eveneens Philips genaamd en burg-

Willem van Leyen van Henegouwen en van hollant liden gromde gromde forme van d'isrenor en hof van curyeme den conde als d'and
 dat wy om moenge trouwe dienste die ons onse getrouwe hof phlips de wysenar curyeme de hof gromde heeft en oft grom
 vel noch den sul also verre als onse lieve gromde hof en vader den ons afhuid wort en die gromde van hollant an
 ons comt den selue onse getrouwe den d'urshige dom en sine naconching. Berhet selle d'isrenor d'and' wale mit ambacht
 van oestgeest totter d'urshige stoubringe toe van wem d'urshige liden d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige
 bene als die gromde van oestgeest structer en monitit tot d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige
 nerthe en van des hi of yemid anders dan de bermenen of belbonde stille dit te hont' dan ons en van onse naconching
 tot end onspersfike erfliene en dit sulue d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige
 hier on' liden onse getrouwe die p'ist' van Leyen an henegouwen. hof van d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige d'urshige
 breue besegent onse segele gromde hage. achte d'urshige in mite d'urshige ons an in. et. achte end d'urshige d'urshige d'urshige
 des hof van hollant

Oorkonde betreffende de uitgifte van de heerlijkheid van Oestgeest door Willem van Beyeren, graaf van Oostervant, ten behoeve van Philips van Wassenaer, burggraaf van Leiden.

Zegel van Willem van Oestgeest, naar afbeelding in Ned. Leeuw 1922, nr. 4.

graaf van Leiden.

Deze Philips, notoir aanhanger van de Hoekse Partij, was betrokken bij de moord op Aleid van Poelgeest in 1392. De gevolgen bleven niet uit. Hij en zijn medeplichtigen moesten vluchten en werden door hertog Albrecht van Beyeren, graaf van Holland, uit hun lenen ontzet. Hun bezittingen werden met de grond gelijkemaakt, zo ook Philips huizen Pad-denpoel en het Sant. De Ouden Hof wordt niet genoemd; waarschijnlijk was die toen al vervallen.

In 1396 heeft hertog Albrecht zich met de uitgewekenen verzoend en neemt Philips van Wassenaer deel aan de niet zo bijster geslaagde krijgstochten naar Friesland.

Op 3 maart 1398 (oude stijl) beleent Willem van Beyeren, graaf van Oostervant, de Hoeksgezinde zoon van Hertog Albrecht, zijn "getrouwe" heer Philips van Wassenaer, burggraaf van Leiden, met de vrije heerlijkheid van Oestgeest, met hoge en lage jurisdictie, te verkeergewaden met een "muitter havik" (een voor de jacht afgerichte havik) of tien pond. De belening zal ingaan na de dood van hertog Albrecht, als de grafelijkheid van Holland aan Willem van Beyeren vervalt. 18).

Ongetwijfeld hebben we hier te doen met "het goed van Oestgeest", dat heer Willem van Oestgeest bezat als achterleen van de Leidse burggraven.

In de oorkonde worden ook de grenzen genoemd, nl.: "oistwaert vanden Wale int ambocht van Oestgeest toter uterste stienbrugge toe van Reynsburg bider kerke (;) van Oestgeest zuutwart an beyder siden vanden weg alsoverre als de hoffstede van Oestgeest streckt ende noirtwt toter uutkant vanden Vliet".

De Wale was een oude waterloop tussen het huis 't Sant en het ten oosten daaraan grenzende toenmalig grondgebied van Oestgeest. Dit water-tje werd in de 19e-eeuw vergraven, ter verbinding van de Rijn met het Katwijkse kanaal. De Santlaan komt in akten uit de 16e-eeuw nog voor als Waleweg.

Met "de Vliet" zal niet de gegraven Rijnsburgse Vliet maar "de Oude Vliet" worden bedoeld. De laatste moet een overblijfsel zijn geweest van een getijdekreek tussen de twee middelste uitlopers van de oudste strandwal, terug te vinden in het bochtige beloop van de voormalige grens tussen Oegstgeest, Rijnsburg en Voorhout.

De zuidelijke grens (zover de hofstede van Oestgeest strekt) is te vinden op de kaarten van de Ouden Hof uit 1550 en 1616. Deze grens werd

bepaald door het gedeeltelijk nog bestaande slootje achter de huizen aan de noordzijde van de Emmalaan en van de voormalige boerderij Ora et Labora.

Dit slootje liep oorspronkelijk van de enige jaren geleden gedempte molentocht in rechte lijn door tot aan de Pastoorswatering. Een smalle strook land langs de gehele lengte van de sloot staat op de kaart van 1616 aangegeven als "'s Gravenacker". Hoe deze grens verder heeft doorgelopen tot de Rijn weten we niet.

Een oostgrens wordt niet vermeld, maar dat zou het ambacht van Oestgeest kunnen zijn, waarvan de grenzen niet konden worden teruggevonden.

Het overig gedeelte van de uitgestrekte grondheerlijkheid van Oestgeest werd door de grafelijkheid in verschillende percelen als Hollands leen uitgegeven. 19).

Heer Willem van Oestgeest bezat daar eveneens enig leengoed, namelijk "XXVIII morghen licgende op de Mersche (de Mors) in Oestgheester ambochte". 20).

In het begin van de 16-eeuw was de heerlijkheid Oestgeest door vererving in de rechte lijn in het bezit gekomen van Jan II van Wassenaer, burggraaf van Leiden, bekend veldheer van Karel V en ridder van het Gulden Vlies.

Hij overleed in 1523 aan de gevolgen van een verwonding, opgelopen in de strijd tegen de Friezen bij het beleg van Sloten. 21).

Zijn aanzienlijke bezittingen kwamen aan zijn oudste dochter Maria, die daarmee op 12 september 1525 door Karel V werd beleend. 22).

Maria van Wassenaer, burggravin van Leiden, was gehuwd met Jacob, graaf de Ligne, prins van Mortange, enz. Na haar dood in 1544 werd ze opgevolgd door haar zoon Philips (beleend 7 juni 1546) en na diens overlijden door haar kleinzoon Lamoraal, prins de Ligne, gehuwd met Maria de Melun. 23).

De Spaansgezinde prins de Ligne woonden in Henegouwen op het voorouderlijk kasteel Béloeil. Het is duidelijk dat zij zich in de onzekere tijden van de 80-jarige oorlog wilden ontdoen van hun Wassenaerse bezittingen, die in 1583 door de Staten van Holland waren aangeslagen maar gedurende het twaalfjarig bestand werden vrijgegeven. Op 23 juni 1615 sloot Maria de Melun, daartoe gemachtigd door haar gemaal, een overeenkomst met de Leidse burgemeesters betreffende de verkoop van de heerlijkheid Oestgeest, met alles wat daartoe behoorde, voor een som van 42000

gulden, welke overeenkomst op 16 juli d.a.v. door de Staten werd bekrachtigd.

De heerlijkheid Oestgeest werd geconverteerd tot onversterfelijk leen, met de Leidse burgemeesters als ambachtsheren. De landen van de Ouden-Hof werden uit het leenverband ontslagen. 24) .

Op 16 oktober 1616 werden de inmiddels verkavelde landerijen ten huize van "Cornelis Jacobsz van Nieucoop, waerdt inden Hoorn aende blaeuwe Steen" te Leiden, in het openbaar verkocht. Met de opbrengst daarvan konden de kosten van aankoop op ongeveer 800 gulden na, worden gedekt. De overdracht van de verkochte percelen aan de kopers vond plaats op 16 november d.a.v.

Na de omwenteling in 1795 werden de aan feodale tijden herinnerende heerlijkheidsrechten, met de daaraan verbonden voordelen, definitief afgeschaft. Wel heeft koning Willem I, na het herstel van de onafhankelijkheid het voeren van de titel "heer" (van voormalige heerlijkheden) weer toegestaan maar dat had niet veel meer te betekenen dan een soort statussymbool.

In 1849 besloot de gemeenteraad van Leiden met 11 tegen 3 stemmen de stads heerlijkheden, waaronder Oestgeest, te verkopen. 25).

Na verkregen toestemming van Gedeputeerde Staten, op grond van Kon. Besluit van 18 oktober 1849, nr. 92, werd "het heerlijk regt van Oestgeest, zodanig als hetzelve thans daadwerkelijk wordt uitgevoerd, met inbegrip van de Heerlijkheidsbank in de Hervormde kerk aldaar", na veiling ten overstaan van notaris Barkey te Leiden, toegewezen aan jhr. mr. D.Th. Gevers van Endegeest, voor f 1050,--.

- - - - -

Als we deze beknopte geschiedschrijving overzien, moeten we wel tot de gevolgtrekking komen dat we van Oegstgeest vóór 1600 maar bitter weinig weten. Slechts een aantal gegevens uit oorkondenboeken, aangevuld met die uit enige publicatie's in periodieken en andere werken op historisch gebied, een enkele authentieke oorkonde en aantekeningen ontleend aan het Heerlijkheidsarchief, vormden de hoofdschotel van ons verhaal. De archieven van de Wassenaer's betreffende Oegstgeest schijnen verloren geraakt; althans niet te vinden te zijn.

Van het gedeelte van Oegstgeest dat buiten het rechtsgebied der Wassenaer's viel, weten we niets. Waren de leenvolgers van Bouwen Paedze (noot 19) misschien leden van het geslacht Heerman, waaraan ons gemeente-

wapen herinnert, maar welke daarvan zijn dan ambachtsheren geweest? Opmerkelijk in dit verband is een bijdrage van J.P. de Man, in Ned. Leeuw 1943, kolom 155/158, waarin de schrijver meent te kunnen aantonen dat de toevoeging "van Oegstgeest" aan de naam Heerman, ontleend was aan een bezit van $5\frac{1}{2}$ morgen land in het ambacht van Oegstgeest, waarmee Pieter Heerman, rentmeester van Noord-Holland, door hertog Albrecht in 1395 werd beleend. Hoe dit zij, met een leengoed van $5\frac{1}{2}$ morgen land kon men toch geen aanspraak maken op de titel ambachtsheer.

Welk bouwwerk binnen de drie cirkelgrachten van de Ouden-Hof heeft gelegen, kon bij de opgraving door Dr. Braat in 1940 niet worden vastgesteld (noot 11; L. Jaarb. 1941 en 1962). Jammer dat men toen door de hoge stand van het grondwater niet dieper heeft kunnen gaan. De bodemgesteldheid ter plaatse, waar - onder een zavelige bovengrond en een kleiplaat - een veenpakket ligt van ongeveer een meter dik, liet niet toe daar zo maar een zware toren of een ringmuur te bouwen. Daartoe moet uitgraving tot op de eerste vaste zandplaat (de oude strandvlakte) noodzakelijk zijn geweest en op die diepte zouden misschien nog grondvesten zijn terug te vinden. Dit was ook het geval te Warmond, waar - bij opgraving in 1965 - pas op de vaste bodem de overblijfselen werden aangetroffen van het "stienhuus" van Dirk van Teylingen, dat blijkens het baksteenformaat uit dezelfde tijd moet hebben gedateerd als de Ouden-Hof. Ook daar was het oorspronkelijk woonvlak afgegraven en geëgaliseerd. 26). Dat de Ouden-Hof bewoond moet zijn geweest, daarvan getuigden niet alleen de vele aardewerkvondsten, maar ook het grote aantal runder- en varkensbotten, dat op de bodem van de verlande binnenste ringgracht te voorschijn kwam bij de aanleg van het diep-riool in de Lange Voort. Blijkbaar hebben de bewoners alles wat ze kwijt wilden in de gracht gegooid.

Belangrijk blijft ook de vraag hoe ons dorp er heeft uitgezien vóór de plunderingen rond 1574 en wel in het bijzonder in de directe omgeving van de oude dorpskerk. De mogelijkheid dat zich hier voordien een kleine woonbuurt zou hebben bevonden, lijkt niet uitgesloten.

Met hetgeen in 1955 bij de restauratie van de kerk omtrent de bouwgeschiedenis is bekend geworden en uit de gegevens in de bovenaangehaalde oorkonden, valt af te leiden dat Oegstgeest van de 11e tot in de eerste helft van de 14e eeuw een zekere periode van vooruitgang moet hebben gekend, die werd onderbroken toen Leiden als stad opkwam. Een kleine voorstad, ontstaan ter weerszijden van de Mare op grondgebied

van Oegstgeest en Leiderdorp, werd al in 1355 bij de stad getrokken. Door belemmering van nering en ambacht en het weren van bebouwing op bepaalde afstand van de stadsvesten werd Oegstgeest in zijn ontwikkeling gestuit.

In hoeverre het dorp ooit betrokken is geweest bij de roof- en plundertochten in de telkens weer opblaaiende oorlogjes tussen Hoeken en Kabeljauwen, is niet bekend.

Er zal nog heel wat onderzoek nodig zijn voor we ons een meer bevredigend beeld kunnen vormen over middeleeuws Oegstgeest, maar dat is een tijdverslindende bezigheid en wie zal zich daar tegenwoordig nog voor inzetten?

Zo schaars de ons ter beschikking staande gegevens vóór 1600 waren, zo overvloedig hebben we ze aangetroffen in archivalia na die tijd. Zeer belangrijk voor ons onderzoek waren onder andere het Rechterlijk-archief van Oegstgeest, speciaal de daartoe behorende Registers van transporten (1577 - 1811), berustend in het Alg. Rijksarchief te 's-Gravenhage en het Heerlijkheids-archief van Oegstgeest (vanaf 1616), aanwezig in het Gemeente-archief te Leiden, waar ook in andere bronnen nog veel over ons dorp was te vinden. Het Hoogheemraadschap Rijnland bezit in zijn verzameling landmeterskaarten, onmisbare studie-objecten, evenals de Universiteitsbibliotheek. We hebben er dankbaar gebruik van gemaakt.

Niet uitsluitend, maar toch wel hoofdzakelijk zijn uit deze bronnen de gegevens geput voor de volgende bijdragen, waarvan sommige al eerder als krantenartikel zijn verschenen. Voor zover nodig werden deze aangepast en eventueel aangevuld met later gevonden bijzonderheden.

N O T E N

1. Mr. S.J. Fockema Andreae, *Middeleeuws Oegstgeest*, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 50e jaargang. 1935.
2. *Oudheidkundige Mededelingen v/h Rijks Museum van Oudheden te Leiden*, 1949, blz. 38 - 44.
3. Van den Bergh, *Oorkondenboek I*, nr. 85.
4. *Idem*, nr. 133.
5. van Mieris, *Charterboek I*, blz. 328.
6. *Leids Jaarboekje 1956*, Irs. J.J. Raue en C.L. Temminck Grol, *De restauratie van het Groene Kerkje te Oegstgeest*.
7. Omstreeks 1200 werd de dure tufsteen als bouw materiaal allengs vervangen door baksteen. De overgang van de laat-romaanse naar de vroeg-gothische bouwstijl ligt in Holland rond 1250. Dat men in 1450 nog een romaanse toren in tufsteen zou hebben gebouwd lijkt volstrekt onaanneemelijk. Bovendien kon men van de opbrengst door verkoop van een halve morgen land geen kerktoren bouwen. Het geld zal nodig geweest zijn voor herstelling van de toen reeds lang bestaande toren.
8. Dr. E.H. ter Kuile, *Monumenten van Geschiedenis en Kunst*, dl VII, Zuid-Holland, blz. 183, 186 en afb. 404 en 451.
9. *Gem. archief Leiden, Archief Heerlijkheid Oegstgeest, Rekeningen van de Kerkmeesters*. Inv. nr. 850, *Rekening van Claes Verruyt, 1663*.
10. Mr. B.C. van Krieken, *Beschrijving van het Groene Kerkje te Oegstgeest 1950 (gestencild)*.
11. *Leids Jaarboekje 1904*, W.J.J.C. Bijleveld, *Een en ander uit de geschiedenis van het kasteel Oud-Poelgeest*, blz. 140 - 149, vervolgd in *L. Jaarb. 1907*, blz. 75 - 92; *L. Jaarb. 1941*, Dr. W.C. Braat, *De Ouden Hof te Oegstgeest*, blz. 94 - 104 en *idem, 1962*, blz. 37 - 39.
De heilige eik moet hebben gestaan ongeveer ten hoogte van de speelplaats achter de Floraschool.
12. Van den Bergh, *Oorkondenboek I*, nr. 188.
13. *Hist. Genootschap Utrecht*, dl. 34, Dr. H. Obreen, *Chartres de Brabant*, aangehaald door A.M. Hulkenberg, *Het Huis Dever te Lisse*, blz. 7.
14. Van Mieris, *Charterboek I*, blz. 217.
15. *Ned. Leeuw 1922*, nrs. 1 - 2 (jan/feb.), Jhr. Dr. W.A. Beelaerts van Elokland, *De Burggraven van Leiden vóór 1339, Heer Willem van Oegstgeest en zijn nakomelingschap*, kolommen 2 t/m 7.
16. Van den Bergh, *Register van Hollandsche en Zeeuwse Oorkonden, die in de Charterboeken van Van Mieris en Kluit ontbreken*. Eerste deel, blz. 136. De wetering, de voormalige Rijsburgse Vliet, die de oude strandwal bij het Groene Kerkje doorsneed, zal gegraven zijn om een eind te maken aan de overlast van water, die Rijsburg moet hebben ondervonden na de verzanding van de Rijnmond. Rond 1840 werd de Vliet vergraven; sedertdien Oegstgeester Kanaal. (zie onder "Haaswijk").
17. De parochie van Kerkwerve wordt hier nog vereenzelvigd met het ambacht van Oegstgeest.
18. De oorspronkelijke oorkonde, met aanhangend zegel van Willem van Beyeren, berust in het *Gem. archief te Leiden, Archief Heerlijkheid van Oegstgeest*, inv. nr. 720.

19. In 1482 werd hiermee beleend Bouwen Paedze, Jan Hendrik Paedzenszoon, als opvolger van zijn oudoom Dirk van Zwieten. (Van Mieris, Beschrijving der Stad Leyden, dl. II, blz. 611). In 1625 deden de Staten van Holland daarvan afstand ten behoeve van de stad Leiden.
20. Bijdr. en Med. v/h Hist. Genootschap te Utrecht, dl. 22, S. Muller Hzn, Het Oude Register van Graaf Florens, blz. 171. Hierin komen nog andere lenen van Willem van Oegstgeest voor, o.a. het goed dat zijn vader bezat in Rijswijkerbroek. Zie hierover: Jhr. Mr. E.A. van Beresteyn, Bijdragen ter gelegenheid van de Grotiusherdenking, in Ned. Leeuw 1925, nr. 6, kolommen 184/187. Als het daarin genoemde goed te Rijswijkerbroek hetzelfde is als het bovenbedoelde, moet Willem van Oegstgeest nog andere nakomelingen hebben gehad, misschien uit een eerder huwelijk.
21. Obreen, Geschiedenis van het geslacht Van Wassenaer, Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek, dl. II, kolom 1528/29.
22. Een authentiek afschrift van deze belening, met vermelding van alle Wassenaerse lenen, een indrukwekkende lijst, bevindt zich in Gem. archief Leiden, archief Heerlijkheid Oegstgeest, inv. nr. 722.
23. Gem. Archief Leiden, Archief Heerlijkheid Oegstgeest, inv. nr. 723 en 724. De leeneed van prins Lamoraal de Ligne werd namens de Staten van Holland afgenomen door Johan van Oldenbarneveld, als stadhouder der Hollandse lenen. Zowel prins Lamoraal als zijn vader Philips waren vliesridders.
24. Idem, inv. nrs. 725/730.
25. Idem, Register der Deliberatiën van de Stad Leyden, 30 augustus 1849.
26. Dr. J.G.N. Renaud, Heer Dirk's Huis van Teylingen te Warmond, in Heeren en Bueren, Bijdragen tot de Geschiedenis van Warmond. (1969).